

Л.В. Квашніна, д.м.н., професор, В.П. Родіонов, відділення медичних проблем здоров'я дитини і преморбідних станів ДУ «Інститут педіатрії, акушерства і гінекології НАМН України», м. Київ

Латентна сидеропенія у здорових дітей молодшого шкільного віку та її корекція за допомогою препарату Ферумбо

Дефіцит заліза – один із найбільш поширених патологічних станів, що супроводжується негативними змінами з боку багатьох систем (анемією, зниженням активності імунної системи, порушеннями ланцюга дихальних ферментів тощо). Разом з тим його надлишок зумовлює прооксидантні реакції в організмі, які призводять до широкого спектру хвороб, включаючи атеросклероз, інфаркт міокарда, діабет, нейродегенеративні захворювання, карциногенез та ін. Отже, прийом препаратів заліза, його всмоктування, засвоєння та екскреція мають перебувати в діалектичній рівновазі. Для запобігання та лікування залізодефіцитних станів, особливо залізодефіцитної анемії, в медичній практиці використовуються моно- та комбіновані з вітамінами препарати заліза. Однак їх клінічне застосування (особливо у великих дозах) через активацію «окислювального стресу» може негативно впливати на перебіг багатьох хронічних захворювань. Тому роботи, присвячені підвищенню ефективності та безпеки прийому відомих препаратів заліза, залишаються і досі актуальними.

Залізо (ферум, Fe) – елемент VIII групи періодичної системи, є одним із найбільш вивчених мікроелементів, входить до складу багатьох мікроелементних препаратів. Всмоктування заліза в організмі переважно відбувається через шлунково-кишковий тракт. Залізо (подібно до міді) найкраще засвоюється з харчових продуктів тваринного походження, в яких воно міститься в більш високих концентраціях, ніж у рослинній їжі. Перелік продуктів, що містять залізо, наведено у таблиці 1.

Види продуктів	Вміст заліза*
Чорнослив	15
Квасоля	12,4
Крупа гречана	8
Нирки (яловичі)	7,1
Горox	7
Кабачки в томатному соусі	6
Персики	4,1
Крупа вівсяна	3,9
Шпинат, айва	3
Груші	2,3
Сливи, абрикоси	2,1
Малина	1,6
Смородина	1,3
Морква	1,2-1,4
Картопля	0,9
Виноград свіжий	0,6
Шипшина сушена	28
Шипшина свіжа	11,5
Печінка (яловича)	9
Ікра з баклажанів	7,6
Серце (яловиче)	7
Пшоно	7
М'ясо кроляче	4,4
Лящ морський	4
Родзинки	3
Яйця курячі	2,7
Яблука	2,2
Хліб житній	2
Вишня	1,4
Суниця	1,2
Капуста свіжа	1
Гарбуз	0,8

* 1 мг на 100 г істинної частини продукту.

Депо заліза: еритроцити, м'язи, слизова оболонка кишечника, печінка, селезінка та мозок. Виводиться залізо через кишечник і нирки.

У постнатальному періоді всмоктування заліза проходить здебільшого в дванадцятипалій кишці, а також у верхніх відділах тонкого кишечника. Двовалентне залізо захоплюється клітинами слизової оболонки тонкого кишечника (рис.) та окислюється у тривалентний стан. Якщо вміст заліза в організмі залишковий, то воно в сполученні з феритином затримується у мікроресинках щіткової облямівки інтестинальної слизової й виводиться з організму епітелієм, що злищується.

При сидеропенії більша частина заліза не затримується в слизовій, а потрапляє до системи кровообігу. При цьому збільшується

швидкість всмоктування й абсорбційна поверхня кишечника. Всмоктавшись у кишечник, залізо поєднується з трансферіном, який переносить його до еритрокаріотів кісткового мозку і в тканини. Зворотний транспорт заліза, який виникає при природному руйнуванні еритроцитів, також здійснюється трансферіном. У нормобластах кісткового мозку залізо взаємодіє з протопорфірином, внаслідок чого утворюється гем, який поєднується надалі з поліпептидними ланцюгами глобіну з утворенням гемоглобіну. Залишкове залізо відкладається у м'язах, кістковому мозку, паренхіматозних органах. Щоденні фізіологічні втрати заліза з калом, сечею, потом та ін. становлять 0,1-0,3 мг у дітей і 0,5-1,0 мг у підлітків.

Біохімічна значущість заліза визначається його активною участю в тканинному диханні, котре є неодмінною умовою існування будь-якої живої клітини. У складі гема залізо є одним із компонентів гемоглобіну – універсальної молекули, яка забезпечує зв'язування, транспорт і передачу кисню акцепторним клітинам і тканинам та міоглобіну.

Залізо входить до складу активних центрів окисно-відновних ферментів (оксидази, гідроксидази, каталази, супероксиддисмутази) та бере участь у формуванні специфічних факторів імунітету, впливаючи таким чином на адаптаційні процеси.

Надлишковий вміст заліза в організмі супроводжується розвитком «окисного стресу», який призводить до раннього розвитку атеросклерозу, старіння, хронічних запальних процесів, раку. Накопичення заліза у паренхіматозних органах спричиняє гемохроматоз, а вільна форма заліза може ініціювати процеси перекисного окислення ліпідів.

Для визначення причин підвищеного вмісту заліза у сироватці крові необхідно досліджувати вміст непрямого білірубину і сироваткової міді трансфераз. Підвищення концентрації заліза в поєднанні з підвищенням вмісту непрямого білірубину вказує на гемолітичну природу цього процесу; підвищення вмісту заліза і сироваткової міді АСТ та АЛТ вказує на те, що головним джерелом є цитоліз паренхіматозних клітин печінки.

Дефіцит заліза є одним із найчастіших проявів дефіциту мінералів. Причинами нестачі заліза можуть бути:

- недостатнє надходження;
- порушення метаболізму та розлади всмоктування в шлунково-кишковому тракті;
- збільшена потреба (вагітність, лактація, критичні періоди розвитку дитини, гострі або хронічні крововтрати);
- порушення обміну вітаміну С;
- надлишок надходження в організм фосфатів, оксалатів, комплексонів, які зв'язують залізо;
- інтенсивні заняття спортом;
- гормональні порушення;
- глистяна інвазія.

Проте навіть у здорових дітей, незалежно від регіону проживання, концентрація заліза в плазмі крові та еритроцитах має сезонні коливання. Максимальні значення спостерігаються восени, а мінімальні – у весняно-літні місяці.

Дефіцит заліза довгий час може залишатися непоміченим, поки не розвинеться залізодефіцитна анемія зі специфічним сидеропенічним синдромом (блідість шкіри, слабкість, швидка втомлюваність, головний біль та запаморочення). За відсутності лікування у дітей виникає затримка розумового та фізичного розвитку, зміна поведінкових реакцій, прискорене серцебиття при незначному фізичному навантаженні, хронічний гастрит.

Серед постнатальних причин, що призводять до розвитку анемії у дітей, називають:

- аліментарний дефіцит заліза;
- високу потребу в залізі окремих категорій дітей;
- втрати заліза, що перевищують фізіологічні, внаслідок кровотеч, порушення кишкового всмоктування та ін.

Виокремлюють три форми залізодефіцитних станів:

- прелатентний дефіцит заліза;
- латентний дефіцит заліза (преанемія);
- залізодефіцитна анемія (маніфестний залізодефіцит).

Прелатентний дефіцит заліза характеризується спустошенням тканинних депо заліза, однак рівень транспортного й гемоглобінового фонду зберігається. При цьому у дітей, на відміну від дорослих, відзначається зниження всмоктування заліза в кишечнику. Клінічних проявів ця стадія залізодефіцитного стану не має.

Л.В. Квашніна

Латентний дефіцит заліза характеризується зниженням вмісту депонованого заліза і транспортного фонду. Зменшується лише активність залізозв'язувальних ферментів, однак рівень гемоглобіну залишається нормальним.

Для латентного дефіциту заліза характерні такі клінічні прояви:

- епітеліальний синдром (сухість шкіри; ламкість, роздвоєння, випадіння волосся; пігментація шкіри; зади в кутках рота; розшарування та ламкість нігтів, їх ушільнювання й поперечна смугастість);
- зміни м'язової системи (гіпотрофія);
- відхилення з боку нервової системи (дратівливість, емоційна лабільність, підвищена втомлюваність, зіпсований смак і нюх та ін.).

Латентний дефіцит заліза розглядається як функціональне порушення з негативним балансом заліза в організмі й становить до 70% всіх залізодефіцитних станів. Враховуючи, що рівень гемоглобіну при латентному дефіциті заліза залишається нормальним, цей стан часто залишається нерозпізнаним під час проведення скринінгових обстежень дітей.

Нормальні показники заліза в сироватці крові за даними різних джерел наведені у таблиці 2.

Вік	Залізо	
	мкг, %	мкмоль/л
Новонароджені	28-108	5-19,3
1-3 роки	58-188	9,3-83,6
4-14 років	62-157	11,2-28,7
15-18 років	80-140	14,1-25,1
Дорослі чоловіки	139±6,0	25,0±1,1
Дорослі жінки	121±11,9	21,7±3,1
Чоловіки та жінки >60 років	65-110	10,8-19,8

Для діагностики латентного дефіциту заліза запропоновано такі критерії (при вмісті гемоглобіну не нижче 110 г/л у дітей до 6 років і 120 г/л – у дітей старше 6 років):

- зниження рівня сироваткового заліза нижче 12 мкмоль/л;
- підвищення загальної залізозв'язувальної здатності сироватки – понад 69 мкмоль/л;
- насичення трансферину залізом менше 17%.

Матеріал і методи дослідження

Виходячи із доведеної специфічності похідних заліза щодо корекції низки патологічних станів у дітей, зокрема й залізодефіцитних, метою нашого дослідження було вивчення впливу залізозв'язувального препарату Ферумбо (виробництва ПАТ НВЦ «Борщівський хіміко-фармацевтичний завод») на стан здоров'я у дітей молодшого шкільного віку з латентним дефіцитом цього мікроелемента. Для вирішення поставлених завдань було проведено клініко-лабораторне обстеження 75 здорових дітей 6-9 років, які проживали у місті Києві та в Черкаській області.

Оцінка якості добових раціонів проводилася анкетно-розрахунковим методом згідно зі стандартними таблицями (шляхом анкетування батьків та інтерв'ювання дітей протягом тижня).

Лабораторний аналіз передбачав визначення рівнів трансферину, сироваткового заліза, супероксиддисмутази, каталази та малонового діальдегіду; також проводили загальний аналіз крові. Дітям із латентною сидеропенією призначали препарат Ферумбо

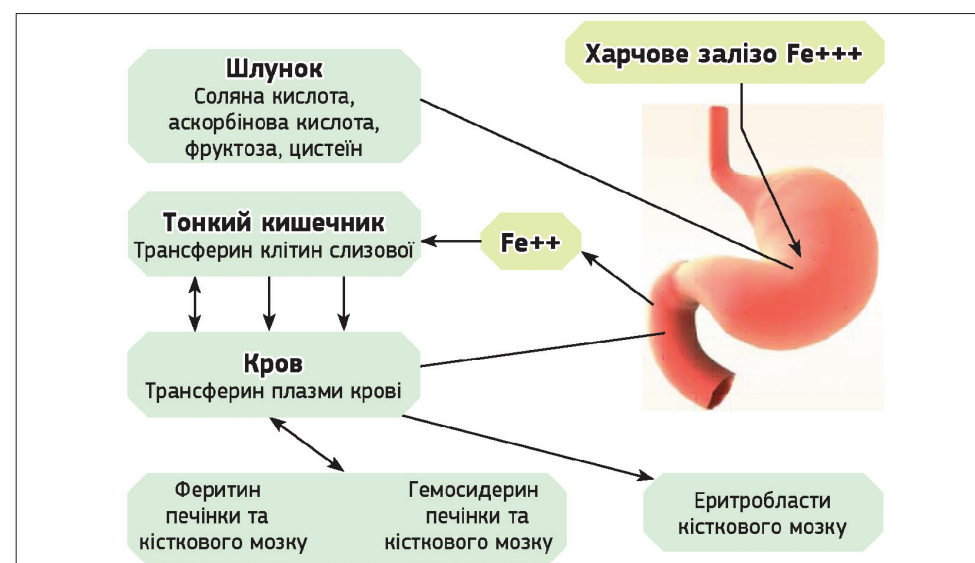

Рис. Схема транспорту заліза

у дозі 5 мл один раз на добу, що відповідає 50 мг тривалентного заліза, протягом місяця (згідно з інструкцією виробника).

Статистичну обробку отриманих даних проводили за стандартними методиками.

Результати досліджень та їх обговорення

Критеріями ефективності лікування залізодефіцитних станів, які, як правило, супроводжуються анемізацією, прийнято вважати, по-перше, відновлення гемопоетичної функції організму, зокрема: збільшення кількості еритроцитів, рівня гемоглобіну та кольорового показника крові; по-друге, нормалізацію концентрації сироваткового заліза та підвищення насичення трансферину залізом.

Відомо, що харчування, якого традиційно дотримуються, не задовольняє потреб дітей у біотиках, а питанням організації харчування школярів, постійного забезпечення їхніх раціонів достатньою кількістю мінералів приділяється недостатня увага. Крім того, в Україні є регіони, які мають геохімічний дефіцит деяких мікроелементів. За даними Російської АМН, понад 40% населення Російської Федерації мають дефіцит вітамінів групи В, а також мікроелементів (заліза, цинку, йоду). При цьому виявлений дефіцит має характер недостатності, яка спостерігається не лише взимку та навесні, а й улітку. Такі стани особливо відбиваються на здоров'ї дітей, напружений рівень метаболізму яких потребує достатнього та регулярного надходження мікронутрієнтів. Стан забезпеченості дітей залізом із продуктами харчування, залежно від місця проживання, наведено у таблиці 3.

Таблиця 5. Показники периферичної крові у дітей молодшого шкільного віку до і після корекції препаратом Ферумбо

Показник	До корекції	Після корекції
Гемоглобін, г/л	112,25±7,66	134,50±6,35*
Еритроцити, 1012/л	4,02±0,31	4,36±0,15*
Лейкоцити, 109/л	5,63±0,84	5,84±0,90
ШОЕ, мм/год	12,75±1,59	6,25±1,0*
Тромбоцити, 109/л	211,56±45,63	221,25±27,78
Паличкоядерні, %	4,44±1,33	2,19±0,55*
Сегментоядерні, %	43,65±7,43	47,31±6,27
Лімфоцити, %	40,25±6,40	42,75 ±6,05
Еозинофіли, %	4,88±2,09	4,19±1,91
Моноцити, %	6,69±2,89	3,81±1,33*
Нейтрофіли з токсичною зернистістю, %	7,85±2,14	4,00±1,31*

* Різниця достовірна між показниками до та після корекції (p<0,05).

гемограми. У 18% дітей до корекції показники червоної крові були на нижній межі норми, а у 5% дітей виявлявся анізоцитоз. Після корекції всі ці явища зникли. Загалом підвищення рівня гемоглобіну відбулося у 93% дітей.

Крім того, після курсу корекції значно знизився показник токсичної зернистості нейтрофілів, нормалізувалися показники лейкоцитарної формули, що свідчить про нормалізуючу дію Ферумбо на гемічну ланку адаптації у дітей молодшого шкільного віку.

Під впливом препарату Ферумбо у всіх дітей підвищилася фізична працездатність, суттєво зменшилися скарги, характерні для

Таблиця 3. Забезпеченість добового раціону залізом дітей молодшого шкільного віку

Показник	Нормативні значення	Значення показника залежно від місця проживання					
		м. Київ			Черкаська область		
		M±m	Min	Max	M±m	Min	Max
Залізо (Fe), мг	12	5,17±3,06	2,23	8,47	5,77±1,73	2,44	14,67

Таблиця 4. Рівень ферокінетичних показників та деяких металоензимів у крові дітей молодшого шкільного віку з латентною сидеропенією до та після прийому препарату Ферумбо

Показник	До лікування	Після лікування	Нормативні межі
Залізо (Fe), мкмоль/л	11,08 ±1,52	24,2±3,08*	14,2-30,8
Каталаза, нмоль/хв/г білка	70,16±6,41	114,58 ±7,32*	115,41±9,30
Супероксиддисмутаза, ум. од.	2,01±0,50	3,12±0,63	3,57±0,37
Трансферин, ΔЕ	1,10±0,03	1,69±0,01*	1,69±0,15
МДА цільної крові, мкмоль/л	2,54±0,03	2,01±0,02*	1,99±0,02

* Різниця достовірна між показниками до та після корекції (p<0,05)
МДА – малоновый діальдегід.

Таким чином, діти молодшого шкільного віку незалежно від місця проживання отримують з харчування лише 61% заліза від норми. За нашими попередніми результатами, це стосується й інших мікроелементів: маленькі українці отримують на добу лише 24% цинку, 32% міді, 77% магнію від необхідного.

Аналогічним чином виглядає і стан ферокінетичних показників (таблиця 4).

Як видно з таблиці 4, у обстежених дітей відзначається зниження активності залізовмісних ферментів, що свідчить про наявність проблем не лише щодо адаптації, але й процесів безпосередньої детоксикації. Так, каталаза та супероксиддисмутаза не тільки забезпечують захист клітин від оксидантного стресу, а й беруть участь у безпосередньому каталізі окисно-відновних реакцій. У цьому плані інтерес викликає підвищення рівня каталази, яка містить 4 атоми заліза на молекулу ензиму. Тобто тривалентне залізо, що міститься у Ферумбо, покриває потребу в ньому не лише для трансферину, який переносить виключно Be³⁺, а не Be²⁺, і активність якого достовірно підвищується, а й може використовуватися організмом в інших процесах, не пов'язаних з анемією. Так, лігандні комплекси тривалентного заліза стабілізують геном, хоча адекватне засвоєння заліза потребує іона міді.

У процесі спостереження за дітьми ми відзначили, як і інші дослідники, виражений вплив препарату на систему гемопоезу, в першу чергу – на стан червоної гілки крові (таблиця 5). Причому достовірно підвищення рівня гемоглобіну та кількості еритроцитів відповідало підвищенню активності трансферину. Слід підкреслити, що в процесі дослідження у спостережуваній групі дітей відзначалася варіабельність показників

астеничного синдрому, що можна пов'язати з поліпшенням оксидації та гемопоезу.

Таким чином, результати проведених досліджень дозволяють зробити такі висновки:

1. У здорових дітей молодшого шкільного віку є харчовий дефіцит заліза, що слід розцінювати як преморбідний стан і в першу чергу корегувати раціональним харчуванням, яке включає продукти тваринного походження з високим вмістом заліза у вигляді гема (язик яловичий, яловичина, м'ясо кроля, індички). У печінці залізо міститься у вигляді феритину й гемосидерину. Слід пам'ятати, що фрукти та овочі підвищують всмоктування заліза, а соєвий білок, фітати, поліфеноли, що містяться в чаї, горіхах, бобових перешкоджають його засвоєнню.

2. Харчовий дефіцит заліза у молодших школярів супроводжується дисбалансом залізовмісних металоензимів, що сприяє процесам біохімічної дезадаптації та розвитку параанемічних станів і зумовлює необхідність корекції цих порушень.

3. Виявлені зміни у гомеостазі заліза у дітей молодшого шкільного віку зумовлюють актуальність питання про збільшення в харчовому раціоні продуктів із достатнім вмістом заліза та есенціальних мікроелементів, а також про доцільність застосування препарату Ферумбо як засобу фармакокорекції латентної сидеропенії.

4. Відсутність будь-яких алергічних явищ або токсичної дії препарату Ферумбо дає можливість віднести його до групи високотолерантних фармакотерапевтичних засобів із гемопротекторними та адаптогенними властивостями.

Список літератури знаходиться в редакції.

«Дитячий лікар», № 6 (19), 2012 р.

Монилетрикс

(клинический случай)

Родители мальчика 4 лет обратились с жалобами на прогрессирующее выпадение волос у ребенка в теменной и затылочной области головы, а также в области бровей и нижнего века. Симптоматика отмечается на протяжении 2 лет. Развитие ребенка соответствует возрасту. Семейный анамнез не отягощен, у обоих родителей нарушения волосяного покрова не наблюдались, но с их слов у бабушки ребенка отмечались подобные проблемы с волосами. При осмотре выявлено облысение в затылочной, теменной области, бровей и нижнего века (рис. 1-3). Волосы сухие, тонкие и хрупкие. Длина волос в этой области не более 2 см. При микроскопии на стержне волос определяются веретенообразные утолщения (рис. 4, 5). На волосах бровей отмечаются подобные изменения. В данном случае был установлен диагноз «монилетрикс». Лечение не назначалось. Дана рекомендация: необходимо уменьшить травматизацию волосистой части головы головными уборами для сохранения оставшегося покрова. Наблюдение в течение нескольких месяцев показало отсутствие положительной динамики.

или после появления патологии волос, а то и вообще отсутствовать. Фолликулярный кератоз может обнаруживаться на разгребательной поверхности конечностей, хотя и в меньшей

Рис. 1. Монилетрикс: облысение затылочной области

Рис. 2. Монилетрикс: облысение теменной области

Рис. 3. Облысение бровей и нижнего века

степени, чем на волосистой части головы и задней поверхности шеи.

При микроскопии: зоны сужения и расширения обычно без существенных изменений в структуре волосных фолликулов. Диагностическую значимость имеет обнаружение на стержне волос веретенообразных утолщений. Дифференциальный диагноз следует проводить с трихотилломанией, грибковыми

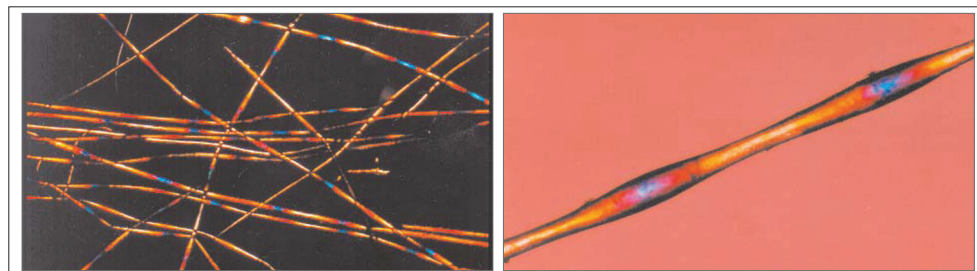

Рис. 4. Микроскопия волос

в 1 мм. Поражение волосистой части головы может быть изолированным, чаще наиболее выраженным в затылочной области, или диффузным, но и в этом случае можно обнаружить участки с нормально растущими волосами. Описаны случаи, когда изменения наблюдались только на других участках тела. Различной может быть и выраженность фолликулярного кератоза. Он может развиваться до

болезнями, узловатой ломкостью волос, псевдомонилетриксом. В настоящее время эффективного лечения монилетрикса нет, но с возрастом клинические проявления могут уменьшаться, некоторые врачи указывали на положительное влияние беременности.

Подготовил Владимир Савченко